

Civilizačné poslanie Európy a zmeny v politickom vývoji v Číne

Milan Čáky

Résumé français

L'influence européenne en Chine s'est commencée au moyen âge par les Portugais qui ont fait, au territoire chinois, leur première base Macao. Après eux, en Chine sont venus les premiers chrétiens, fondant dans ce territoire leurs organisations religieuses, surtout les jésuites et savants médiavaux, qui sont entrés en contact avec les empereurs de la dynastie des Ming, puis ceux des Tch'ing. Mais ce sont les Anglais, qui ont commencé à faire „la politique de force“ ou „la diplomatie canonique“. L'invasion des Européens en Chine médiévale éveilla la chute de la dynastie impériale des Tch'ing. Ainsi a commencé en Chine la révolution libérale, présentée par Sunjatsen, politicien et philosophe chinois.

Pokusy prvých Európanov prenikanie do Číny.

Civilizačné a politické vzťahy Európy s ostatnými kontinentmi sa začali vytvárať objavnými plavbami, ktoré umožnili svojho druhu novú revolúciu v dejinách ľudstva. Objavovanie nových svetadielov Európanmi viedlo k vytvoreniu veľkých koloniálnych ríš, do ktorých prenikala európska civilizácia a kultúra, uplatňoval sa jazyk a politický systém európskych kolonizátorov. Vznikajúce nové delenie sveta bolo zárodok nielen rastúcej politickej moci týchto ríš, ale i ich mocenskej rivality. Objavné plavby pre Európanov znamenali významnú etapu európskeho dejín, pretože Európania postupne prekonávali dovtedajšie stredozemno-kontinentálne predstavy o svete a začali si osvojovať nový – oceánsky rozmer sveta.

* * *

Zvlášť významne na Európu pôsobil geograficky značne vzdialený Orient /najmä India a Čína /, ktorý bol považovaný za rozprávkovo bohatú oblasť, z ktorej sa dovážalo koreniny, drahé kamene, vzácne kovy, látky, porcelán vyvážený zlatom. Zo stredovekých cestopisov, ktoré vychádzali z diel antických autorov, napríklad *De situ orbis* od **Pamponia Mela** alebo *Dejiny prírody* od **Plinia Staršieho** vzdelaní Európania si vytvárali predstavy plné fantázie o živote v krajine pri rieke Gange, alebo o rozprávkovo bohatej krajine, kde vládol kňaz Ján. Túto zvedavosť znásobovali aj správy európskych misionárov a obchodníkov, ktorí sa vrátili z tohto tajomného sveta ešte v 13. a 14. storočí. Mimoriadne svedectvo o živote v Oriente poskytol Európanom syn benátskeho obchodníka **Marco Polo**, ktorý v rokoch 1271-1295 po hodvábnnej ceste i po mori uskutočnil plavbu do Číny na dvor mongolského vládcu Kublajchána v Pekingu. Marco Polo na svojej ceste hľadal bohatstvo jednotlivých krajín, predovšetkým nové tovary na obchodovanie. Nebol misionárom. Jeho slávny cestopis *Milión* sa stal inšpiratívnym čítaním moreplavcov v Španielsku, Portugalsku, ktorí zatúžili po obchodovaní a po bohatstve Indie a Cipanga /Japonska /. Zanechal po sebe množstvo nákresov, máp a písomných záznamov. Jeho cestu podrobne opísal **Rusticano z Pisy** v diele *Opis sveta*. Kniha bola preložená do viacerých jazykov sveta a získala značnú popularitu. Marco Polo, očarený bohatstvom, pokladal čínske mesto Chang-čou ako „najkrajšie a najvzácnejšie mesta sveta“. Podobne i Francúz **Johan de Mandeville** v *Knihe zázrakov* s bujnou fantáziou vykreslil, že v krajinách Orientu existujú napríklad jednooké ľudské bytosti so psou hlavou a pod.

* * *

Na začiatku tejto civilizačnej misie bola Európa všeobecne zaostalejšia ako napríklad arabský svet alebo Čína. V čase, keď prví európski objavitelia prichádzajú do Orientu, arabskí námorníci a kupci už dávno sa plavili po Indickom oceáne a ovládali obchod v okolitých krajinách. Podobne i čínske lode admirála Čeng-čea v rokoch 1405-1433 poznali nielen okoli-

té moria, ale aj Indický oceán a veľkú časť Tichého oceánu. Paradoxne zaostalejšia Európa dosiahla v objavovaní nových území rozhodujúce úspechy.

V objavených územiach Európania spoznali nové rastliny, ktorých prinesením do Európy, tak ako aj domestikovaním nových živočíchov, postupne prekonávali nedostatok potravín na európskom kontinente. Hospodárske využívanie nových krajín spôsobilo, že sa upevňovali nové hospodárske vzťahy, obchodné cesty sa presúvali do oblasti západnej Európy, Atlantiku a Orientu, čo znamenalo definitívny úpadok stredomorskej oblasti ako tradičného obchodného centra a s ním i stredomorských miest a obchodných stredísk.

* * *

Všeobecný technický pokrok, najmä v stavbe lodí, Arabmi vynájdený astroláb, Číňanmi objavená buzola, ktorú prevzali Arabi a používali na Stredozemnom mori už od 12. storočia, umožňovali spoľahlivejšiu orientáciu na mori. Postupne sa menili i geografické predstavy „teoretikov kozmu“, podľa ktorých 85 % Zeme tvorí súš a 15 % more. Ptolemaiova geografia, ktorú Európania znovu objavili v 15. storočí a jeho *Geografia* a *Kozmografia* sa používali ako učebnice pre zhotovovanie máp. Podľa jeho tvrdení sa Ázia nachádzala blízko Európy. Do Indie a Číny bolo možné sa dostať oboplávaním Afriky, pretože považoval Indický oceán za uzavreté more. Realistickejšiu víziu sveta, založenú na poznatkoch kresťanských, židovských i arabských učencov, obsahoval už *Katalánsky atlas* z roku 1375, ktorý bol vypracovaný na Malorke v slávnej geografickej škole, ktorú viedol **Abraham Cresqua**. Zohľadňoval už i poznatky získané od významných cestovateľov. Moderná kartografia však vznikla v Portugalsku a jej zakladateľom bol loďmajster **Jaime z Malorky**. Portugalskí kartografi boli vtedy najlepší v Európe a ich mapy už obsahovali stupnicu zemepisných šírok. Mnohé poznatky z moreplavby pochádzali od arabských učencov z Toleda, predovšetkým z astronómie a orientácie na mori. Jednou zo základných kníh astronomického pozorovania, používaných vtedy v námorníctve, bola *Regimento da estrela polar*, ktorú používali portugalskí astronómovia a ktorou sa začala používať astronomická navigácia. Pretože na plavbu po oceánoch bolo potrebné vyrobiť dokonalejší druh lode, objavila sa **karavela**, ľahko ovládateľné plavidlo, ktoré mohlo plávať i proti vetru a bolo konštruované na plavbu na veľké vzdialenosti. Jej dĺžka bola približne 30 m, mala kajutu pre posádku, priestor pre zásoby potravín a pre náklad. Neskôr sa začali používať **galeony**, ktoré boli mohutnejšie a lepšie prispôbené plavbe na oceáne. Preto Portugalci pri objavovaní nových území dosiahli najväčšie úspechy.

* * *

V záujme portugalskej obchodnej i politickej expanzie v nových územiach bola v Lisabone založená **Casa da India** / Indická rada /, ktorá mala koordinovať portugalskú obchodnú politiku. Najvýznamnejšou portugalskou osadou, založenou v roku 1510 na Indickom kontinente bola osada **Gôa**, z ktorej sa neskôr stalo hlavné mesto portugalského Orientu.

Na Molukách sa Portugalci stretli s čínskymi kupcami, ktorí predávali čínsky hodváb a porcelán, a prejavili záujem o Čínu.

Európania objavujú Čínu. Poslanie európskych jezuitov.

V polovici 17. storočia, v roku 1644, v Číne prichádza k moci dynastia Čing, ktorá vysťahovala dynastiu Ming. Bolo to v dobe, keď do Ázie ako obchodníci prichádzajú prví Európania. Pravdepodobne prvým Európanom, ktorý pricestoval do Číny, bol pravdepodobne benátsky cestovateľ Marco Polo. Európania sa postupne zmocňovali nadvlády nad námornými obchodnými cestami i v oblasti Tichého oceánu a Čínskeho mora. Keď v roku 1516 do Číny priplávala prvá portugalská loď pod velením *Rafaela Perestrella*, pôvodcom z Talianska, Európania sa začali systematickejšie stretávať s tradičnou čínskou civilizáciou a jej obraz prinášali i do Európy. Povzbudení týmto záujmom, o rok neskôr do čínskeho prístavu Kanton priplávalo osem portugalských lodí *Fernãa de Andrade*, ktorý mal v úmysle v provincii Kuang-tung založiť obchodné faktórie. Jeho vyslanec *Tomé Pires* bol s touto žiadosťou na cisárskom dvore, ale neuspel. Prvý pokus Európanov o expanziu sa tak nepodaril, pretože narazili na odpor orientálnej cisárskej despotie. Iná portugalská eskadra sa o upevnenie na čínskom území pokúsila európskym spôsobom - násilím: pretože Portugalci narazili na ozbrojený odpor, ničili pobrežné čínske osady a prístavy. Cisárske úrady sa preto rozhodli prerušiť s

Európanmi všetky styky. V roku 1535 Portugalci znovu priplávali k čínskym brehom, tentoraz severnejšie od provincie Kuang-tung, ktorá sa predtým vylodeniu Portugalcov úspešne ubránila. Lsťou sa im podarilo neďaleko prístavu Ning-po zriadiť obchodnú základňu, v ktorej sa usadilo 800 – 1200 Portugalcov. Spojili sa s japonskými pirátmi a dopúšťali sa násilia. Preto v roku 1549 boli po úporných bojoch vyhnaní i z tohto územia. V roku 1557 sa im podobnými metódami podarilo získať od čínskych úradníkov územie, za ktoré najprv platili Mingom ročný prenájom 20 tisíc liangov a založili na ňom kolóniu **Macao**. Tak Portugalci ako prví Európania odtrhli z Číny časť je územia a postupne získali monopol na obchod Európy v Číne. Neskôr odmietli platiť dohodnutý prenájom a vyhlásili Macao za vlastné územie. Pretože Portugalci ako predstavitelia európskej civilizácie prenikali z prvej európskej kolónie na územie Číny a unášali ľudí, aby ich používaných na otrocké práce, mingský dvor zastavil rozširovanie územia kolónie a v snahe izolovať Európanov postavil okolo Macaa stenu. V roku 1590 vytvorili Portugalci prvú európsku osadu i na Tchaj-wane. Neskôr ju od nich prevzali Španieli.

Španieli sa v Ázii objavili v druhej polovici 16. storočia. Aby ovládli námorné obchodné cesty, v roku 1564 kolonizovali Filipíny / pomenovali ich podľa španielskeho kráľa Filipa /. Osada Manila bola vtedy najväčšou čínskou osadou nielen na Filipínach, ale aj mimo územia čínskej ríše. Bola centrom obchodu, uskutočňovaného čínskymi kupcami, ktorí boli súčasťou prímorskej kolonizácie Číňanov v Juhočínskom mori. Čínski kupci obchodovali s Európanmi, ale bránili sa európskej kolonizácii. Španielski kolonizátori po krvavom masakri v Luzone v roku 1603 zlikvidovali čínske obchodné kolónie na Filipínach, ktoré mingské impérium nechránilo, pretože prímorskí Číňania už oddávna odmietali platiť Mingom dane. Okolo roku 1620 do Číny priplávala prvá holandská loď. O štyri roky neskôr sa Holanďania zmocnili južnej časti ostrova Tchaj-wan, ale nepodarilo sa im preniknúť do vnútrozemia Číny. V tomto období sa pri Kantone objavili i anglické lode. Pod velením *Weddella* zničili čínsku pevnosť Chu-men, ktorá bránila prístav Kanton, a násilím si vynútili právo obchodovať s Čínou cez tento prístav.

Po obchodných cestách Európanov sa čoskoro vydali kresťanskí misionári. Prvé systematické kontakty Európy s Čínou sprostredkovali jezuiti. Ako vzdelaní muži, majúci vedomosti z prírodných vied, získali si pozornosť a úctu čínskych vládcov. Prvým kresťanským misionárom bol mladý taliansky jezuita **Matteo Ricci**, ktorý prvýkrát do Číny, cez prístav Kanton, prišiel v roku 1581. V roku 1601 ako **Učenec zo Západu** získal povolenie k pobytu v Pekingu, získal si dôveru čínskeho cisára, ktorý mu ako uznávanému vzdelancovi vyplácal stály plat. Na cisárskom dvore vtedy pôsobili i ďalší európski kresťanskí misionári – Talian N. Longobardi, Nemec A. Schall, Portugalčan D. Pantoja a iní. Oboznamovali Číňanov s európskou vzdelanosťou. Pretože učenici z Európy sa vyznali v astronómii, kartografii, hodinárstve, poznali cvičenia pamäti, pomáhali Číňanom zvládnuť výrobu strelných zbraní, odlievať delá a náboje, sprostredkovali obchody s mušketai. Nadobudli dôležité postavenie u cisárskeho dvora. Upresnili čínsky kalendár, o ktorý sa oficiálne starali, a získavali dôležité postavenia v dvornej astronomickej kancelárii. Veľkou prednosťou jezuitov bolo, že sa vo svojej misionárskej činnosti sa dokázali *prispôbiť miestnym podmienkam, kultúrnym pomerom a mravom*. Zaoberali sa učením ranného konfucianizmu, zdôrazňujúc jeho staroveké etické hodnoty. Útočili len proti budhizmu a neokonfuciánskemu učeniu, rešpektovali kult predkov, ktorý nebol v rozpore s kresťanskou vierou. Upravovali náboženské texty tak, aby boli prijateľné pre čínsky spôsob myslenia. Do kresťanskej liturgie vkladali i tradičné čínske sviatky uctievania predkov a rešpektovali učenie Konfúcia, hoci Svätá stolica sa na ich počínanie pozerala s nedôverou. Najvýznamnejšou postavou z kresťanských misionárov bol astronóm a matematik **Ferdinand Verbiest** /1623-1688/. Pochádzal zo španielskeho Holandska a na cisárskom dvore si získal významné postavenie. Taliansky maliar a architekt *Giuseppe Castiglione* / 1688-1768 / bol autorom paláca cisára Čchien-lunga, postaveného v európskom štýle neďaleko Pekingu. Jezuiti prekladali do čínskeho jazyka diela o kresťanskom náboženstve, sprostredkovali Číňanom poznatky z európskej vedy a techniky, oboznámili ich s Euklidovou geometriou a zohrali tak významnú a priekopnícku úlohu medzi civilizáciou v Európe a v Číne. Pričinením európskych kresťanských jezuitov boli do Číny dovezené

z amerického kontinentu nové plodiny, napríklad kukurica, zemiaky, arašidy a tabak, čo malo značný význam vzhľadom na výživu rastúceho počtu domorodých obyvateľov.

V roku 1618 prišla z územia východnej Sibíri do Číny skupina Rusov, vedená kozákom Ivanom Petlinom. Bola prijatá na cisárskom dvore v Pekingu, ale po jeho návrate do Ruska nevedeli na cárskom dvore preložiť čínske posolstvo.

Po prvej vlne jezuitských misionárov prichádzajú zo španielskych Filipín do Číny za vlády dynastie Čching prenasledovaní žobraví mnísi františkáni a dominikáni. Žili medzi prostým ľudom a vo svojich kázniach začali napádať jezuitov pre ich výhradný styk s vládnu čínskou elitou. Viedli diskusie o tzv. čínskych rýtoch, čím vyvolali napätie medzi miestnymi kresťanmi. Spor medzi nimi a jezuitami mal aj nábožensko-teoretický charakter a bola ním oboznámená aj Svätá stolica. Pápež Benedikt XIV. poslal do Číny dvoch vyslancov, ktorí vykonali audienciu u čínskeho cisára a vyložili mu, že vo veciach náboženských je autorita pápeža nadradená moci svetskej a tzv. čínske rýty zakázal. Spor vyvrcholil do vzájomných bojov medzi kresťanskými misionármi, jezuitmi a cisárskym dvorom. Cisár odmietol rešpektovať pápežov vplyv na čínskom území. Keďže sa jezuiti medzitým zaplietli do intríg na cisárskom dvore, v roku 1724 čínsky cisár kresťanské učenie vyhlásil za heterodoxné a zakázal ho. Vyhlásil, že „*Čína nepotrebuje náboženstvo západného sveta rovnako, ako západný svet nepotrebuje čínske náboženstvo*“. Zakázal jezuitom a kresťanským misionárom pôsobiť a zdržiavať sa v krajine, s výnimkou astronómov a vedcov, ktorí boli v Pekingu pod kontrolou dvora. Od tohto obdobia sa Čína vo vzťahu k Európe začala uzatvárať do seba.

* * *

Čínsky vplyv, ktorý sa prostredníctvom jezuitov dostal do Európy v 18. storočí, prejavoval sa predovšetkým v oblasti politického myslenia medzi osvietenými filozofmi a v uplatňovaní čínskej dobovej módy – chinosérie v záhradách, v záhradnej architektúre, vzácnom čínskom porceláne a nábytku.

* * *

Z predstaviteľov európskej civilizácie vzťahy s Čínou vtedy mali aj ruskí kupci s kožušníkmi, ktorí cez Sibír a rieku Amur prenikali až k čínskym hraniciam. Výsledkom ich expanzie a kolonizácie Sibíra boli časté konflikty s Číňanmi, ktoré vyriešila mnohojazyčná čínsko-ruská pohraničná zmluva, uzavretá v Nerčinsku v roku 1689. Text zmluvy sprostredkovali pekingskí jezuiti. Spolu s ďalšou zmluvou z roku 1727 čínsky cisársky dvor povolil ruskej cirkevnej misii pôsobiť v Pekingu, umožnil ruským karavánam vstúpiť do čínskeho hlavného mesta. Zmluva sa stala základom pre stanovenie a uznanie hraníc medzi cárskym Ruskom a cisárskou Čínou.

Pretože európsky vplyv sa v neskoro dynastickej Číne neuplatnil, rozvoj čínskej civilizácie vyplýval predovšetkým z čínskych tradícií než z inovácie. Čína v 18. storočí v otázke kultivovanosti a v objeme svojich ekonomických tradícií bola v mnohých smeroch na porovnateľnej úrovni s Európou. Každá inovácia musela však prechádzať cez absolútnu kontrolu cisárskeho aristokratického štátu. Kontakt so západnou civilizáciou, Európou a Európanmi sa začal čínskej aristokracii vymykať spod kontroly až okolo roku 1820, v čase narastajúceho úpadku dynastie Čching. Vzťahy s industrializujúcou sa Európou a európskou civilizáciou zabezpečovali zahraniční a prímorskí Číňania.

Vznik prímorskej Číny a jej styky s európskou civilizáciou.

Rozsiahle kontakty medzi vnútrozemskou Čínou a niektorými oblastami v Ázii sa uskutočňovali po Hodvábnej ceste a po mori, z čínskych prístavov. Ríša Stredna mala s krajinami juhovýchodnej Ázie čulý obchod, realizovaný kupcami a kupeckými organizáciami. Čínske malé plavidlá - džunky začali obchodovať už od 10. storočia na pobreží ostrovov v juhovýchodnej Ázii, v západnej Indii a v prístavoch arabského sveta. Hoci predtým Mingovia a neskôr i cisári dynastie Čching tento obchod nepodporovali, neustále rástol počet presídlencov z Číny na ostrovné územia v Pacifiku, na ktorých Číňania vytvárali bohaté obchodné kolónie. Čínski obchodníci v prístavoch na nových územiach zriaďovali svoje sídla a začali sa vytvárať komunity Číňanov. Enklávy predsunutej spoločnosti Číňanov boli mimo kontroly čínskeho cisárskeho dvora, neodvádzali cisárovi „tribut“. Boli schopné

akumulovať kapitál, začali si vytvárať vlastný životný štýl a vo východnej Ázii sa etablovali ešte pred príchodom Portugalcov a Španielov. Keď sa v krajinách juhovýchodnej Ázie objavili prví Európania, mingské i čchingské vlády nechránili záujmy čínskych obchodníkov-presídlencov a boli k ich osudu ľahostajné. V šesťdesiatych rokoch 16. storočia prišli na Filipíny vo väčšom počte Španieli a začali tu budovať Manilu - európsku kolóniu založenú na kresťanskom učení. Vtedy tam žilo tam približne 150 Číňanov, ktorých počet vzrástol do roku 1600 však na vyše päť tisíc a vytvorili zvláštnu a vyhradenú komunitu v Manile. Niektorí konvertovali na kresťanskú vieru, aby nepodliehali čínskemu zákazu námorného obchodu.

V čínskych komunitách vo východnej Ázii začali vznikať dve rôzne sociálne skupiny: do prvej patrili krátkodobí prisťahovalci, zaoberajúci sa konkrétnymi aktivitami v obchode, venovali sa v čínskej štvrti remeslám, druhá časť komunity bola spojená s miestnou správou, obyčajne konvertovala na miestne, napríklad kresťanské alebo iné náboženstvo, čo jej otvorilo ambíciu stať sa miestnymi vodcami čiastočne čínskeho pôvodu. Na ochranu svojich záujmov vytvárali prímorskí Číňania rôzne tajné spolky a bratské organizácie. Ich obchod bol výhradne v súkromných rukách a majetkom rodinných firiem. V styku s európskymi kolonistami si obchodníci a podnikatelia v čínskych komunitách rýchle osvojili vtedajšiu európsku komerčnú techniku. Rodinné podniky prímorských Číňanov, založené v britských, holandských a francúzskych kolóniách, napríklad v Malájzii, Západnej Indii, Barme, Indočíne dokázali sa rýchlo prispôbiť európskym zákonom kolonizátorov. Sobášmi s miestnymi patricijmi získavali výhodné spoločenské postavenia a možnosti na ďalší rozvoj.

* * *

Čínske obchodné komunity v krajinách južnej Ázie v dôsledku svojho rozvoja sa stali akýmsi aktívnym vonkajším predvojom prímorskej Číny, ktorá pod vplyvom európskej civilizácie kolonistov bola v protiklade s vnútornou politikou dynastie Čingov v kontinentálnej Číne. Obchodníci z juhoázijských čínskych komunít i napriek oficiálnemu cisárskemu zákazu rozširovali svoj medzinárodný obchod do kontinentálnej Číny cez čínske prístavy, napríklad Sia-men, v ktorých, tak ako pre Európanov otvorenom jedinom prístave Kanton, neexistoval *š'-po-s'*, t. j. ústredný dozor nad obchodnou lodnou dopravou, nazývaný ako kantonský systém. Tento dozor spočíval v tom, že vláda poverila skupinu čínskych obchodníckych rodín / *ko* /, aby dozerali nad zahraničnými kupcami. Zodpovednosť za každú loď z Európy alebo západu prevzala v zastúpení vlády nejaká čínska firma / *hong* /, ktorá mala dohľad nad loďou a vystupovala ako jej garant. Títo garanti sa zoskupovali do spoločného cechu *kohong*. Ich úlohou bolo vyberať dane za cudzí dovoz, ale aj vývoz, najmä hodvábu a čaju.

Neustály rast vplyvu čínskych obchodných komunít v prímorskej Číne urýchlil námorný obchod s krajinami Európy. Tento obchod z európskej strany vykonávali silné Východoindické spoločnosti, ktoré po roku 1600 založili Holanďania, Angličania i Francúzi. I prostredníctvom prímorských Číňanov rozvíjali obchod s Čínou. Z Číny vyvážali čaj, hodváb, porcelán, striebro, dovážali predovšetkým ópium.

* * *

Do tzv. kantonského systému patrila aj britská Východoindická spoločnosť, ktorá mala až do roku 1834 monopol na obchod s Čínou. Jej britský zmocnenec / *hoppo* / sa zdržiaval vo vile britskej faktórie za Kantom a často sa sťahoval do portugalskej kolónie Macaa, ktorá bola na území Číny. Britskí hoppovia vymáhali od čínskych *kohongov* zvláštne platby a čínski obchodníci sa tak u Britov zadlžovali. V roku 1784, po zavedení zákona *Commutation Act*, skupovala britská Východoindická spoločnosť až jednu sedminu všetkého čaju v Číne. Spolu s dovozom striebra z Japonska a z amerických kontinentov Čína bola postupne začlenená do medzinárodného obchodu, v ktorom rozhodujúce postavenie mali Briti a niektoré európske krajiny, ktoré mali v Ázii svoje kolónie. Výrazom prenikania Európanov do Číny bolo aj vyslanie britskej diplomatickej misie v roku 1793, na čele ktorej bol lord George Macartney. Na vojnovom plavidle, vyzbrojenom delami, a na dvoch doprovodných lodiach prišlo do Číny vyše sto britských vedcov, umelcov a mnoho výrobkov vtedajšej britskej techniky. Briti požadovali rozvoj obchodných stykov s Čínou a zriadenie britského zastupiteľského úradu v Pekingu. Starnúci čínsky cisár Čchien-lung nepochopil, že britský návrh je možné

využiť i ako začiatok možností v modernizácii čínskeho hospodárstva, a britskú ponuku odmietol. V roku 1816 do Číny prišla ďalšia skupina britských vojenských lodí na čele s admirálom Amherstenom, ale tiež nebola úspešná. Pretože v tejto dobe Británia ako koloniálna veľmoc zohrávala v Ázii významnú úlohu, spolu s Britskou Indiou a čínskou prímorskou komunitou v južnej Ázii politikou vysielania vojnových lodí otvárali Čínu pre svetový obchod. Táto politika dostala názov **politika delových členov**.

Politika delových členov, ópiové vojny a pokusy európskych mocností a USA kolonizovať Čínu

Európsky obchod s Čínou sa realizoval len cez prístav Kanton a bol pod dozorom kohongov a hoppov. Politika čchingských cisárov v prístupe k Európanom a Britom zvlášť bola založená na domnienke, že Čína poskytuje v obchode s Európanmi výhody ako svojim susedným vazalským štátom a obchod s Európou nemôže ohroziť stabilitu cisárskej moci, ani čínsku civilizáciu. Keď sa z Indie začalo do Číny dovážať ópium, situácia sa začala meniť. Ópium v Indii sa vyrábalo pod britským dohľadom a do Číny ho dovážali britskí i indickí obchodníci, ktorí mali licenciu od britskej Východoindickej spoločnosti. Za ópium v Číne nakupovali čaj, ktorý sa potom dovážal do Británie, alebo Číňania platili striebrom, vymeniac za neho medené platidlo. Fajčenie ópia sa neustále rozširovalo a nadobúdalo katastrofálny rozsah, ohrozujúci ekonomiku cisárstva. Rápidny úbytok striebra viedol k pestovaniu makovíc a k úbytku poľnohospodárskej pôdy. Briti, ktorí po zániku monopolu Východoindickej spoločnosti v roku 1834 spolu s čínskymi pašerákmi dovážali do Číny stále viac ópia, požadovali rovnoprávne vzťahy s cisárskym dvorom na základe európskych predstáv o rovnoprávnosti, bez nadradenej autority hoppov a cisárskych úradníkov z kohongov. Cisár Tao-kuang vyslal preto v roku 1839 do Kantonu neúplatného cisárskeho úradníka Lin Ce-süa, ktorý nariadil skonfiškovanie všetkého ópia a zakázal jeho dovoz. Britská firma Jardine za pomoci lorda Palmerstona, najala si britské vojnové parníky, ktoré spolu s britským expedičným zborom v približne šiestich ozbrojených zrážkach v rokoch 1839-1842 v ópiovej vojne zvíťazili. Briti tak donútili čínskeho cisára podpísať v auguste v roku 1842 v Nankine pre Čínu nevýhodnú zmluvu.

Nankingská zmluva bola prvou z nerovnoprávných a Číne vnútených zmlúv zo strany krajín Európy, ale i západného sveta. Čína bola nútená uznať také záväzky, ktoré ju natrvalo poškodzovali a obmedzovali jej štátnu suverenitu. K najvýznamnejším ústupkom o strany Číny patrili:

1. Uznanie princípu exteritoriality na území Číny: bola uznaná jurisdikcia cudzích konzulov na území Číny nad cudzími štátnymi príslušníkmi.
 2. Náhrada škody, spôsobená Čínou.
 3. Mierne colné poplatky a priamy kontakt cudzincov s výbercami daní.
 4. Poskytnutie doložky najvyšších výhod pre cudzincov, čo bola vlastne nestranná benevolencia Číny voči všetkým cudzincom.
 5. Uznanie slobody obchodu so všetkými záujemcami, bez monopolu.
- / John King Fairbank: Dějiny Číny, Praha, 2004, s. 232 /

Okrem toho Čína sa zaviazala vytvoriť pre slobodný obchod zvláštne miesta – otvorené prístavy. Číňania museli pre Britov „na večné časy“ prenechať neobývaný ostrov Hongkong a otvorili pre nich päť prístavov. Európske koloniálne veľmoci, najmä Veľká Británia a Francúzsko, ale aj Spojené štáty boli už vtedy námornými veľmocami a prvé zmluvné záväzky s Čínou chápali len ako odrazový mostík k ďalšiemu prenikaniu do Číny. Podpísanie nerovnoprávnej Nankingskej zmluvy bolo pre Čínu v skutočnosti porážkou, ktorá sa ďalej len zväčšovala. Uznanie princípu exteritoriality uvrhla čínsku civilizáciu pod cudziu nadvládu, do nerovnoprávnej situácie, charakterizovanej tým, že vplyv v krajine začali postupne preberať cudzie elementy a domáci Číňania, včítane domácej aristokracie, sa stali druhoradými občanmi, s menšími právami.

Čína sa podpísanými zmluvami: s Veľkou Britániou v rokoch 1842-1843, so Spojenými štátmi a Francúzskom v roku 1844 a nakoniec i s ďalšími štátmi ocitla v nerovnoprávnom

postavení, hoci boli uzatvárané akoby medzi rovnoprávnymi a suverénnymi štátmi. Ich dôsledkom začal do Číny stále intenzívnejšie prenikať zahraničný vplyv, najmä v oblasti obchodu sprevádzajúcu kultúru. Pre západné krajiny boli postupne otvorené ďalšie čínske prístavy, v ktorých bola cudzinecká štvrť, obyčajne s dominantou britskej vlajky. V prístavnom meste čoskoro vznikli podobne účelové stavby, ako v Európe: kluby, dostihová dráha, kostol a bol spravovaný britským úradníkom, opierajúcim sa v prístave o vojenské delové člny a vojenskú posádku. Napríklad v Šanghaji alebo i v iných mestách bola kolónia cudzincov, Európanov a Američanov oddelená od Číňanov obyčajne riekou, kanálom alebo iným vodným zdrojom. Kolónie európskeho typu tak vznikali na spôsob miest v európskej či americkej civilizácii a reprezentovali každá svoju imperiálnu krajinu. **Boli strediskom i odnožou európskej civilizácie, do ktorého sa postupne včleňoval domáci, čínsky element.** Čínske otvorené prístavy postupne nadobudli zmiešaný európsky, americký, čínsky charakter a stále viac do popredia sa dostával európsky charakter mestskej urbanizácie, postupne vytlačujúci čínsku tradičnú architektúru.

Storočie nerovnoprávných zmlúv, ktoré trvalo až do roku 1943, bolo podľa amerického sinológa Johna K. Fairbanka sprevádzané:

a/ **narastajúcou otvorenosťou** Číny k cudzím, predovšetkým európskym krajinám / Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Rusko /, ale i k USA a Japonsku;

b/ **cudzími vojenskými vpádmi a ozbrojenými zásahmi** / Veľká Británia, Francúzsko /, vojenskými inváziami militaristického Japonska;

c/ **penikáním európskej civilizácie a európskeho spôsobu života:** obchod, náboženstvo, kultúra, vzdelávanie. Penikanie európskej civilizácie, začaté v Kantone, pokračovalo celé 19. storočie i v prvej polovici 20. storočia.

Po „britskom imperializme voľného obchodu“ a obsadzovania čínskych prístavov prichádza európska pomoc pri reštaurácii čchinskej cisárskej dynastie, ku kolonialistickému súpereniu európskych veľmocí, USA a Japonska o vplyv v Číne, o jej ekonomické a politické ovládnutie. Európska imperialistická rivalita otvorila nové obdobie čínskych dejín, charakteristické snahami o penikanie demokratických myšlienok do čínskej spoločnosti a penikanie komunistickej ideológie. Prichádzalo obdobie výmeny kultúrnych a civilizačných hodnôt a pozoruhodnej účasti európskej i západnej civilizácie na živote ľudí v Číne.

Spätosť politického vývoj v Číne v 19. a 20. storočí s európskou civilizáciou

Začiatky „európskej modernizácie“ Číny. Úpadok dynastie Čching.

Vznik reformného hnutia

Po reštaurácii čchinskej dynastie sa od šesťdesiatych rokov 19. storočia v Číne začínajú objavovať vedúce osobnosti, ktoré pochopili nevyhnutnosť všeobecnej modernizácie krajiny a prijatie európskeho spôsobu výroby. Hnutie dostalo názov „*sebaposisilovanie*“ a bolo vyjadrené heslom „*Čínske učenie ako základ, západné učenie pre praktické účely*“. Vyjadrovalo v podstate zavádzajúcu doktrínu o možnosti využitia západnej civilizácie, vedy a techniky, techniky, zbraní pre zachovanie konfuciánskych hodnôt. Doktrína hlásala, že Čína môže bez problémov preskočiť do modernej doby. V jej duchu a pod heslom „*sebaposisilovania*“ politickí vodcovia Číny začali prijímať európsku a západnú civilizáciu: stroje, zbrane, nové technológie, spôsob vzdelania a vedu, pôžičky, banky, od prijatia nových ideí k novým inštitúciám, čím sa nechali vtiahnuť do procesu, ktorý nevyhnutne musel viesť k pádu cisárstva, k demokratickej revolúcii a demokratickým reformám. Vedúce osobnosti hnutia sebaposisilovania boli intelektuáli, ako napríklad *Ceng Kuo-fan* alebo *Li Chung-čang* /1823-1901/, významný štátny úradník a autor mnohých aktivít na modernizáciu krajiny. *Li* v roku 1865 v Pekingu vysvetľoval tézu, že nadvláda cudzincov je postavená na sile zbraní, preto je nemožné cudzincov vyhnat'. Podľa neho čínska spoločnosť stojí pred najväčšou krízou od svojho zjednotenia / rok 221 pred n. l. / v čase vlády Prvého cisára. Preto v záujme svojej záchranu sa musí naučiť používať stroje, vyrábať moderné zbrane a vyškoliť množstvo vzdelaných ľudí.

Vážnou prekážkou v snahách niektorých čínskych politikov a intelektuálov o modernizáciu Číny bolo konfuciánske učenie, hoci v 17. a v 18. storočí do čínskeho jazyka jezuiti preložili takmer 400 významných západných a európskych publikácií, z toho však asi polovicu s kresťanskou problematikou a tretinu publikácií o prírodných vedách. V Šanghaji bolo preložených a vydaných takmer sto titulov pôvodom európskych kníh o vede a technike. V Pekingu v roku 1862 bola za účasti misionára z USA a zahraničných učiteľov založená prekladateľská škola na prípravu študentov, včítane prípravy na diplomatické rokovania. Určitý počet čínskych študentov odchádzal na európske a americké univerzity, aby si osvojili západnú vzdelanosť, kultúru a civilizáciu.

Reakčná časť čínskych literátov sa však snažila, aby kontakty začaté so Západom nepodryli konfuciánsku morálku, založenú na konfuciánskom kánone.

* * *

Konfuciánsky kánion tvorilo „*Päť kníh*“ : *Kniha obradov, Kniha premien, Kniha dejín, Kniha piesní* a letopis *Jar a jeseň*. Od každého vzdelaného a kultúrneho Číňana, predovšetkým od tých, ktorí sa snažili viesť čínsku spoločnosť, sa vyžadovalo, aby dobre poznali päť kníh konfuciánskeho učenia. Učenie Konfúcia znamenalo bolo pre Čínu 2500 rokov prameňom múdrosti a životných rád: poučalo, ako sa má správať syn k otcovi a k svojim predkom, mladší brat k staršiemu bratovi, určovalo správanie k vládárovi, k statkárovi, k vláde, ako si vážiť a používať získané vedomosti, učiť sa myslieť, predvídať budúcnosť, dodržiavať zásady svojich predkov, ako sa stať váženým mužom. Konfucianizmus na rozdiel od kresťanstva či mohamedánstva nebol náboženstvom, ale hlbokou vierou, ktorej základom bolo pochopenie múdrosti učenia Konfúcia a vláda tradícií, založených na viere a spoločenských zvyklostiach predkov.

* * *

Preto brzdili ranné snahy o čínsku industrializáciu. Obávali sa, že modernizácia naruší harmóniu medzi človekom a prírodou / *feng-šuej* /, spôsobí sociálne problémy a bude viesť k závislosti Číny na cudzích strojoch a technike. Poukazovali na to, že „*západné vedy si vypožičali svoje korene od starej čínskej matematiky..., ich metóda bola vynájdená v Číne a Západ si ju iba osvojil*“. Cisársky dvor umožnil konzervatívcom, aby blokovali stúpcov modernizácie.

Zápas o modernizáciu Číny sa odohrával v duchovnej oblasti **v zápase medzi kresťanstvom a konfucianizmom**. Kresťanskí misionári ako cudzinci boli pre väčšinu Číňanov „*len ideologickým ramenom cudzej agresie*“ Videl v nich len cudzích európskych a západných votrelcov, pretože za nemravným správaním a učením stoja delové člny. Kresťanskí misionári, najmä protestantskí, boli svojím zmýšľaním stúpcami reforiem. Ich pôsobenie sa dostalo do konfliktu s konfuciánskym myslením o tradičných čínskych hodnotách, pretože konfucianizmus bol konzervatívnou čínskou ideológiou. Kresťanské misie v rokoch 1860 až 1890 ochraňované dohodou o exteritorialite a práve pôsobiť vo vnútrozemí zakladali svoje misijné stanice i v čínskych provinciách. Do roku 1894 mala rímskokatolícka cirkev v Číne 750 európskych misionárov, 400 miestnych kňazov a pol milióna veriacich. Protestantské misie svoju činnosť zahájili v Kantone v roku 1807. Po príchode prvých misionárov z USA v roku 1830 v Číne pôsobilo viac ako 1300 protestantských misionárov, predovšetkým Britov, Američanov a Kanadčanov, ktorí udržiavali 500 misijných staníc s kostolom, malou školou či nemocnicou.

* * *

Počet čínskych konvertitov sa odhadoval na niekoľko sto tisíc. Len čo zorganizovali svoje decentralizované spoločenstvá, misionári začali vydávať čínsky časopis *Wan-kuo kung-pao / Review fo The Times* /, ktorý rozširovali medzi čínskymi literátmi a umelcami predovšetkým v prístavných mestách, ako napríklad Šanghaj, Hongkong, kde sa utvárali zárodky moderného čínskeho hospodárstva ako spoločný produkt podnikania cudzincov a domácich obchodníkov. Práve tu sa začala objavovať nová spoločenská vrstva Číňanov, ako napríklad čínski ob-

chodníci, bankári, ktorí vypomáhali zahraničným firmám. Vznikali tu prvé tlačové médiá a nová čínska inteligencia, ktorá sa neorientovala na úradnú kariéru v štátnych službách a bola sociálne nezávislá od oficiálnej moci. Práve ona mala za úlohu zdôvodniť nutnosť ďalekosiahlych demokratických reforiem a prispôbiť vývoj v Číne prichádzajúcej dobe. Aby reformy mohli mať úspech, najprv bolo potrebné nájsť filozofické zdôvodnenie, prečo Čína, krajina so starou kultúrou, musí zmeniť zavedené poriadky a podľa vplyvu a vzorov z cudziny začať modernizovať čínsku spoločnosť, včítane zmeny politického systému. Pretože základnou ideológiou v krajine bol konfucianizmus, filozofické zdôvodnenie reforiem a modernizácie bolo možné len vo vnútri tohto učenia, pretože konfucianizmus predstavoval základnú vieru čínskej vládnucej triedy a mohol to urobiť len filozof, ktorý konfucianizmus dobre ovládal. Stal sa ním Kchang Jou-wej / 1858-1927 /, učenec z Kantonu. Vytvoril ideologické **Hnutie nového textu**, pomocou neho napádal autentickosť starých ortodoxných textov neokonfuciánskych klasikov, podporujúcich už od 12. storočia cisársku dynastiu. Prevzal väčšinu neokonfuciánskych myšlienok od starých autorov, ale prepracoval ich podľa svojich predstáv o modernej spoločnosti. Prepašoval a zapracoval svoje myšlienky o pokroku do čínskej klasickej tradície. Spolu s Liangom Čchi-čchaom z Kantonu prijali teóriu sociálneho darwinizmu z 19. storočia a upozorňovali na smutné osudy tých krajín, ktoré neboli schopné uskutočniť politické reformy a dosiahnuť všeobecný pokrok. Ako radikálni reformátori sa postavili na nacionalistické pozície, dúfajúc, že monarchia Čchingov politickými reformami zhora smerom dole, napríklad i vytvorením parlamentu, by mohla viesť krajinu k záchrane pred cudzími veľmocami.

* * *

V čínskych vládnučich kruhoch potrebu realizovať modernizáciu krajiny chápala len nepočetná skupina vysokých hodnostárov, pričom cisárovná, na rozdiel od Japonska, sa nepostavila jednoznačne na stranu modernizácie Číny. Keď čínsky cisár Kuang-sü, ovplyvnený myšlienkami Kchang Jou-weja, v snahe modernizovať čínsky štát a jeho zákony, hospodárstvo, administratívu, vedu, vzdelanie, armádu vydal v roku 1898 skoro 400 reformných ediktov, ktoré už dlho požadovali reformátori, jeho radikálne reformy ostali z väčšej časti len na papieri. Cisárovná, ktorej moc bola týmito reformami ohrozená, za pomoci domácej reakcie uskutočnila palácový prevrat. Cisára nechala uväzniť v domácom väzení a šiestich tvorcov reformačnej ideológie nechala popraviť.

Po tomto neúspešnom pokuse podobne skončili i snahy o čínsku industrializáciu. Čína nebola pripravená na vojenské konflikty s Japonskom, ktoré sa začali vojnou v rokoch 1894-1895. Porážka Číny a povinnosť platiť vojnové reparácie Japonsku ju zadĺžila u veriteľov v Európe a viedla k tomu, že Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko, Rusko a neskôr i USA si nárokovali na svoje vlastné sféry vplyvu v krajine. Obsadzovali časti čínskeho územia, najmä veľké prístavy ako námorné základne, pod svoju kontrolu získavali trate vo vnútrozemí a výnosné bane. V roku 1898 Nemci získali Šan-tung ako sféru svojho vplyvu a Čína od európskych mocností a Japonska utrpela nové porážky. Tieto ďalšie poníženia vyvolali to rast politického napätia v krajine. Prejavilo sa útokmi proti kresťanským misiám a západným cudzincom. Na vidieku vzniklo nové protestné politické hnutie, ktoré vychádzalo z tradícií bojového umenia *kung-fu* a duchovného odporu. Dostalo názov *Duchovní boxerí*. Jeho odpor vyvrcholil v **boxerskom povstaní** / alebo povstaní Tchaj-pingov / v rokoch 1898 -1901. Aj keď bolo po troch rokoch krvavých bojov kruto potlačené,

* * *

Povstanie boxerov prijalo heslo: „Podporu Čchingom, smrť cudzincom!“ V krajine boli likvidovaní kresťania obklúčená diplomatická štvrť v Pekingu. Cisárovná formálne vyhlásila vojnu všetkým cudzím mocnostiam a cudzincom na území Číny. „Vojna s cudzincami“, ako by sa mohlo nazvať Povstanie boxerov, zachvátila oblasť Pekingu a Tiencinu a bolo jednou z najvýznamnejších udalostí 19. storočia. V diplomatickej štvrti Pekingu bolo osem týždňov obklúčených 475 cudzích civilistov a 475 vojakov, najmä Európanov a Američanov a 3000 čínskych kresťanov. Európske mocnosti poslali proti povstaniu medzinárodnú armádu, ktorá od základu vydrancovala Peking. Najmä vojská cisárskeho Nemecka sa vyznačovali krutou

pomstou za likvidovaných kresťanov a terorizovali mestá v okolí Pekingú a v Severnej Číne. Pretože guvernéri ďalších čínskych provincií nepodporili povstanie, povstanie bolo potlačené. V septembri 1901 najvyšší mandžuský princ a Li Chuang-čang podpísali spolu s predstaviteľmi jedenástich cudzích mocností tzv. "boxerský protokol": desať vysokých hodnostárov, zapojených do povstania, bolo popravených, v Pekingu a významných mestách Číny boli zriadené stále vojenské posádky, boli zničené čhingské pevnosti a Čína musela cudzincom zaplatiť náhradu vojnovéj škody vo výške 333 miliónov dolárov, pričom táto suma sa v priebehu 40 rokov v dôsledku úrokov zdvojnásobila. Čína v dôsledku Boxerského protokolu neustále musela platiť splátky zahraničným mocnostiam a pritom splácať i Japonsku vojnové kontribúcie. Aby svoje dlha splatila, bola nútená uzatvárať nové pôžičky a ešte viac sa zadlžovať.

* * *

vojna proti cudzincom a koloniálnym mocnostiam bola už piatym a najväčším pokusom Číňanov a dynastie Čching zabrániť cudzincom kolonizovať Čínu. Čchingovia museli prijať podmienky Britov, Francúzov, Nemcov a iných koloniálnych veľmocí, politicky vyjadrené ako neformálne spojenectvo a tým i určitú mieru bezzásadového pragmatizmu, v záujme zachovania cisárskej monarchie. Neustále sa tak prehlbovala demoralizácia čínskej spoločnosti a tvárou v tvár novej európskej a svetovej civilizácii čínska spoločnosť stála pred jednou z najväčších kríz od doby skončenia vlády dynastie Ming / rok 1644 /. Prekonať túto krízu mohli len hlboké demokratické zmeny, sprevádzané demokratickou revolúciou.

Európsky vplyv na vznik čínskej proreformnej elity. Narastanie čínskeho patriotizmu.

V dôsledku pôsobenia cudzincov, predovšetkým Európanov, v prvých desaťročiach dvadsiateho storočia čínske prístavné mestá dostávali európsky charakter a neustále sa prehlboval rozdiel medzi modernou urbanizovanou Čínou a čínskym vidiekom. V najvýznamnejších čínskych prístavných mestách, ako napríklad Šanghaj, Kanton a i. sa stále viac upevňovala západná civilizácia, ktorú si osvojovala i elita Číňanov, ktorí sa podieľali na postupnej modernizácii týchto miest. Narastajúce rozdiely medzi týmito mestami a zaostávajúcim vidiekom boli vhodnou príležitosťou pre reformných Číňanov, aby sa organizovali a začali vyjadrovať svoje politické názory. Pri postupnom narastaní revolučných názorov kľúčovú úlohu zohrával vzťah medzi cisárskym dvorom a čínskou elitou. Tá od podpory dvora v boji proti Tchaj-pingom prešla k uplatňovaniu ideológie reformovaného konfucianizmu a v dôsledku mohutného prílivu cudzích, najmä európskych myšlienok až k myšlienkam nevyhnutnosti reformných zmien v krajine, k rozvoju provincií a samosprávy v nich a k uprednostňovaniu konštitucionálneho systému. Po dlhodobých politických skúsenostiach prišla k záveru, že Mandžuská dynastia Čching nie je schopná ďalej viesť čínsky národ. Predstavitelia konzervatívnej čínskej politiky, vychádzajúci z rozširujúceho sa kultúrneho nacionalizmu čínskych vlastencov, sa stále viac odcudzovali od skostnatej vlády mandžuskej dynastie a zaoberali sa myšlienkami, ako upevniť svoju nadvládu v spoločnosti a odstrániť Mandžuov.

* * *

Popri silnejúcej proreformnej mestskej elite, ktorá vyskúšala niektoré modely modernizácie krajiny, stále väčší vplyv nadobúdali miestni vládcovia / *džentry* / a vojenski velitelia v regiónoch, ktorí v regiónoch vytvárali pravidelné provinčné vojenské sily *wu* síce ako súčasť cisárskej armády, ale dvor sa neustále zaoberal problémom, ako vo svojej centrálnej moci udržať prvok *wu* a kontrolu nad militarizáciou vidieka.

* * *

V poslednom období vlády mandžuskej dynastie stále väčší vplyv na vnútorné pomery v Číne mal **úspešný rozvoj Japonska**, jeho modernizácia a prijatie európskej civilizácie. Keď v roku 1890 úspešný čínsky diplomat a básnik *Chuang Cun-sien* vydal *Pojednanie o Japonsku* a opísal modernizáciu krajiny, Japonsko bolo považované za príklad, ktorý je treba nasledovať. V politike dávalo síce Číne najavo svoj arogantný postoj, ale umožnilo, aby mnohí čínski provinční reformátori posielali po roku 1900 do Japonska študentov.

Z japonského vzoru vychádzala i *Nová politika*, čo bol reformný program Čingov, prijatý v roku 1901.

* * *

Reformný program **Nová politika**, ktorý sa snažil realizovať čchingský lojalista Čang Č'-tung a víťaz v povstaní nad Tchaj-phingmi Liu Kchun-i, predpokladal prevziať z japonského príkladu reformu systému verejného školstva a vyhlásenie nového skúškového systému, ktorý odstránil staré privilégiá. Bol daný prísľub uskutočniť administratívnu reformu ústrednej vlády, vytvoriť parlament a prijať novú ústavu, poskytnúť občanom z vôle cisára občianske práva / aby ich cisár mohol tak isto aj zobrať späť /, uplatniť samosprávny princíp a pod. Rast vplyvu Japonska v Číne sa znásobil i víťazstvom vo vojne s Ruskom v roku 1904-1905, rozmiestnením japonských ozbrojených síl na časti čínskeho územia, predtým ovládanom cárskym Ruskom, nerovnoprávnymi zmluvami, čím Japonsko stále viac zasahovalo do čínskych vnútorných vecí a ekonomicky prenikalo do Číny viac, ako ostatné európske mocnosti.

* * *

Reformné snahy, považované cisárskym dvorom a ich mandžuskými stúpenkami za *nutné zlo*, prichádzali už neskoro. V čínskej spoločnosti sa stále viac začal uplatňovať i navonok *európsky model života: v armáde dôstojníci nosili uniformy európskeho štýlu, vysokí úradníci i obchodníci začali chodiť v oblekoch, ako Európania, radikálni študenti na znak vzdoru si odstrihovali dlhý vrkoč / napríklad významný čínsky spisovateľ Lu Sün počas štúdia v Japonsku /, agitovalo sa proti fajčeniu ópia a pod.* V čínskej spoločnosti pod tlakom novej vrstvy inteligencie a miestnej džentry rástol nacionalizmus. Cisársky dvor vyslal v roku 1906 do cudziny dve misie, aby študovali systém používania ústav. Prvá skupina navštívila Spojené štáty a Nemecko, druhá Japonsko, Anglicko a Francúzsko. Čínsky dvoj zvláštnu pozornosť venoval japonským skúsenostiam, podľa ktorých je nutné, aby si cisár udržal vo svojich rukách najvyššiu moc, pričom ústava, občianske slobody, ale i diskusia o nich je *povolená len z cisárskej milosti*, ktorý si môže svoje postavenie takto posilniť. Čínska cisárovná sľúbila v roku 1906 zavedenie „konštitučného štátneho zriadenia“ a v roku 1908 súbor ústavných zásad, ktorý by mal vytvoriť „poradné ľudové zhromaždenie“ a deväťročný program vytvorenia konštitučnej samosprávy. V roku 1908, po smrti cisára Kuang-süa a cisárovnej Cch'-si na trón nastúpil neplnoletý nový cisár. Nemohol už zabrániť blížiacim revolučným zmenám a stupňujúcemu sa odporu proti cudzincom Mandžuom.

* * *

Politická činnosť Sunjatsena

Je najvýznamnejším čínskym politikom obdobia demokratickej revolúcie a pádu cisárstva. Vlastným menom **Sun Čung-šan**, narodil sa 12. novembra 1866. Pochádzal z jednoduchej rodiny, žijúcej v kuantungskej delte neďaleko hraníc s Macaom. Vyrastal čiastočne na Havajských ostrovoch, kde žil jeho brat. Medecínu vyštudoval v Hongkongu. Práve v oblasti Hongkongu, mesta Kantonu a delty rieky Si-tiang sa vytváralo centrum demokratického hnutia. Sunjatsen stal sa predsedom revolučno-demokratickej organizácie a venoval sa vzdelávaniu obyvateľov a osvietenstvu. Pod vplyvom porážky Číny vo vojne s Francúzskom prišiel k poznaniu, že je nevyhnutné zvrhnúť čchingskú monarchiu a vytvoriť republiku. Na cestu aktívnych revolučných akcií sa dal až po porážke Číny vo vojen s Japonskom v rokoch 1894-1895. V novembri 1894 vytvoril spolu s čínskymi emigrantmi v Honolulu na Havajských ostrovoch tajnú organizáciu *Zväz pre obrodu Číny*, do ktorej vstúpilo viac ako 100 čínskych obchodníkov, úradníkov a remeselníkov. Na začiatku roku 1895 centrum tejto organizácie prenieslo do Kantonu a Hongkongu. Dňa 26. októbra 1895 zväz pripravoval v Kantone povstanie. Stal sa priekopníkom čínskej demokratickej revolúcie. Prípravy boli odhalené a Sunjatsen musel emigrovať do Veľkej Británie. V roku 1896 ho pracovníci čínskeho cisárskeho veľvyslanectva uniesli a chceli poslať späť do Číny, aby ho vyhlásením za blázna umučili na smrť za intrigy proti cisárskemu trónu. Zo svojej miestnosti v podkroví čínskeho veľvyslanectva na rohu Portlandského námestia a Weymouth street hádzal na ulicu mince zabalené v papieroch.

koch s prosbou o oslobodenie. Čierny nosič takýto odkaz našiel a zanesol ho na políciu. Na zárok ministerského predsedu lorda Salisburyho bol z internovania prepustený. Po dlhšom pobyte v západnej Európe / 1896-97 / , USA a juhovýchodnej Ázii v júli v roku 1905 odišiel do Japonska. V Tokiu za pomoci japonských úradov vytvoril **Revolučnú ligu** ako politickú stranu a vypracoval jej politický program. Za základ politického boja a čínskej revolúcie považoval **Tri ľudové princípy: nacionalizmus, demokraciu a ľudový blahobyť**. Bol zvolený na čelo ligy a všetci revolucionári považovali za ideového vodcu revolúcie. V Číne založil prvú revolučnú organizáciu. Organizoval časté povstania, bol neúnavným propagátorom i teoretikom revolúcie.

* * *

Čínska demokratická revolúcia v roku 1911

V dôsledku priemyslového rastu Číny a vzniku nových vrstiev spoločnosti neustále posilňovala svoj vplyv ideológia čínskeho nacionalizmu. Hlavnú prekážku v ďalšom rozvoji krajiny predstavovala mandžuská dynastia Čchingov a jej snahy po ústrednej moci. Odpor proti nej vyvrcholil v roku 1911 kvôli stavbe železnice v S'-čhouane. Miestna finančná oligarchia investovala do stavby nemalé finančné prostriedky a nemala záujem, aby ústredná moc z tohto projektu profitovala a aby ho financovala cudzími pôžičkami. Snaha Čchingov o vojenské potlačenie odporu vyvolala najprv povstanie vo Wu-čchangu a 10. októbra 1911 v trojuholníku miest Wu-chanu. Čoskoro nezávislosť na ústrednej vláde vyhlásila väčšina čínskych provincií. Do revolučnej Číny z emigrácie sa vrátil Sunjatsen. Jeho príchod dočasne posilnil demokratické sily. **Agitátori z Revolučnej ligy vyhlásili dňa 1. januára 1912 v Nankingu Čínsku republiku**. O šesť týždňov neskôr, dňa 12. októbra 1912, čchingský dvor ohlásil abdikáciu len šesťročného posledného cisára Číny *Pchu-i*. Niektorí predstavitelia cisárskej dynastie v spolupráci s vojenskými veliteľmi sa pokúsili zachrániť monarchiu jej transformáciou a prijatím ústavy, avšak Sunjatsen tieto pokusy odmietol. Na konferencii predstaviteľov vzbúrených provincií bol dňa 29.12. 1911 takmer jednomyselne zvolený za dočasného prezidenta republiky. To znamenalo, že demokratická revolúcia bola úspešná a nastolenie republikánskeho zriadenia je definitívne.

Už prvé opatrenia Sunjatsena boli namierené proti fajčeniu ópia, zakazovali zaväzovanie nôh ženám, proti vývozu čínskych robotníkov do zahraničia a neľudskému zaobchádzaniu s nimi. Vznikol dôležitý prvok čínskeho liberalizmu – necenzurovaná tlač. V mnohých regiónoch vznikali volené zhromaždenia, reprezentujúce miestnu elitu. Aby sa predišlo cudzej intervencii, bolo potrebné vytvoriť parlament a zachovať jednotu krajiny. V dôsledku mnohých kompromisov sa Sunjatsenovi podarilo vyhnúť sa možno dlhotrvajúcej občianskej vojne. Najväčší kompromis z jeho strany bol, že vo februári 1912 rezignoval na funkciu dočasného prezidenta Čínskej republiky, aby umožnil predstaviteľovi skupiny militaristov a hlavnému organizátorovi Novej armády *Jüan Š'-kchajovi* stať sa 13. februára 1912 druhým prezidentom republiky. Sunjatsen spolu so *Sung Ťiao-ženom* spojili členov Revolučnej ligy so štyrmi menšími politickými skupinami a vytvorili v roku 1912 **Národnú stranu – Kuomintang**. Stúpenci Sunjatsena získali významné pozície v parlamente. On sám po vytvorení národnej politickej strany dočasne zanechal priamu politickú činnosť a venoval sa myšlienkam dosiahnutiu ľudového blaha mierovou cestou. Stal sa generálnym riaditeľom čínskych železníc a pracoval na veľkolepom pláne výstavby čínskej železničnej siete. Kuomintang boli politicky riadený *Sung Ťiao-ženom*, ale politická práca národnej strany sa vtedy obmedzovala viac na prvé parlamentné voľby v dejinách Číny, ktoré sa konali v decembri 1912 až februári 1913. Voľby sa skončili víťazstvom Kuomintangu, ktorý získal viac ako 40 miliónov platných hlasov a *Sung Ťiao-žen* sa stal predsedom parlamentu.

Pokus Jüana Š'-kchaja o nastolenie diktatúry

Prezident *Jüan Š'-kchaj*, hoci sa vydával za politického reformátora, bol skúseným čchingským hodnostárom a čoskoro protikladnosť a politické frakcionárstvo 800 členného parlamentu v ňom vyvolali nepriaznivý dojem. Presadzoval názor, že moc v krajine musí byť odvodzovaná len z jedného zdroja: *z obnovennej vlády autokracie*. Svoju autokratickú vládu za-

čal upevňovať tým, že v marci 1913 nechal Sung Ťiao-žena, predsedu parlamentu, zavraždiť, parlament začal zastrašovať a nakoniec ho zrušil. V roku 1914 rozpustil všetky volené zhromaždenia až na úroveň okresov a požadoval, aby miestni úradníci menovali šéfov samosprávy. Podľa zásady „*Dôveruj len centrálnej moci*“ chcel definitívne upevniť svoju moc tým, že v roku 1915 pokúsil vyhlásiť sa za cisára a založiť tak novú dynastiu. Uchvátiť diktátorské právomoci sa mu nepodarilo, pretože o rok neskôr zomrel. Myšlienka znovu vytvorenia cisárskej monarchie bola navždy stratená. Čínska republika vstúpila do obdobia politickej anarchie.

Boj o politický charakter Čínskej republiky po roku 1912

Rozvoj čínskeho liberalizmu

Po neúspešnom pokuse obnoviť cisársku moc vlády v Číne sa na niekoľko desaťročí ujali militaristi rôznych politických smerov, ktorí spôsobili rozvrat života na vidieku a neustále zhoršovali postavenie roľníkov. Obdobie vlády militaristov spôsobili v rokoch 1916 až 1927 maximálne oslabenie štátnej moci a prispievali k vnútropolitickým bojom, sprevádzaných permanentnými ozbrojenými zrážkami medzi vnútropolitickými silami.

V tomto období v Číne podľa Johna K. Fairbanka vystupujú do popredia dva kľúčové momenty:

- a/ V sociálnej a ekonomickej oblasti sa prejavoval vývoj, ktorý bol príznačný pre obdobia medzi vládami jednotlivých dynastií, vyznačujúci sa úpadkom vidieka, zatiaľ čo v otvorených prístavoch zohrávali kľúčovú ekonomickú a administratívnu úlohu cudzinci. **Vytvárali sa predpoklady pre radikalizovanie roľníckych mäs na vidieku.** Táto okolnosť neskôr zásadne ovplyvnila politický vývoj v krajine.
- b/ V kultúrnej oblasti do Číny preniká európska civilizácia, európsky spôsob života, západné myslenie, spojené s imperiálnym útlakom a podrobením krajiny. Okrem európskych koloniálnych veľmocí, Nemecka a USA v Číne sa stále viac uplatňuje násilná imperiálna expanzia cisárskeho Japonska.

Už na sklonku cisárstva v Číne, predovšetkým v otvorených prístavoch, kde pôsobilo mnoho cudzincov, vznikali tendencie vedúce k vzniku netradičného spoločenského sektoru: inštitúcie a aktivity európskeho typu / napríklad banky, vydávanie novín a i. / Vo vnútrozemí podobnému vývoju dávala impulz miestna *džentry* v rámci svojich verejných aktivít. Rozvoj miestnych elít bol sprevádzaný rýchlym rozvojom tlače, vzdelania a podnikania, nárokmi na samosprávne rozhodovanie. Vytvárali sa tak **zárodky občianskej spoločnosti**. Pretože zásadným problémom vládnucej dynastie bolo udržať moc, každý pokus o autonómne rozhodovanie ohrozoval poriadok a jednotu štátu. Nebola tu rešpektovaná zvrchovanosť zákona a nebolo preto možné moc rozdeliť na orgány zákonodarné a výkonné, pretože parlament, aj keď bol neskôr vytvorený, prejavoval sa len navonok, ako symbol legitimity výkonnej moci, nie však ako legislatívny orgán. Ideológia liberalizmu a individualizmu sa presadzovali veľmi pomaly, pretože záujmy jednotlivca boli vždy podriadené záujmom skupiny. Obecne prijímaná morálka, založená na čínskych tradíciách, mala v krajine väčší vplyv než zákony. **V dôsledku pretrvávania tradícií sa v Číne začína vyvíjať čínska, špecifická koncepcia občianskej spoločnosti**, postavená na iných základoch, než koncepcia v Európe a v západnej civilizácii. Aj keď poslední čínski cisári a skupiny militaristov boli nútení do neokonfuciánskeho myšlienkového prúdu zahrnúť pre Čínu „cudzie veci“, t.j. modernizáciu a „nové učenie“ ako ideologické nástroje vlády, zavrhnutie konfuciánstva bolo nereálne a ideoví reformátori sa zamerali na to, **aby cudzími myšlienkami a ideológiou potvrdili domáce, čínske konfuciánske hodnoty.**

* * *

Najvplyvnejší vtedajší čínsky ideológ Čang Č'-tung presadzoval myšlienku: „*Čínske učenie ako základ / základný princíp - tchi /, západné učenie ako praktická funkcia /ako ná-*

stroj praktickej aplikácie – **jung** /“. Pritom podľa kategórií tradičného čínskeho myslenia *tchi* a *jung* označujú vždy dva aspekty tej istej veci a vzájomne sa ovplyvňujú. Tým boli západné civilizačné hodnoty a vedomosti významovo znížené do úlohy pomocných nástrojov a nemohli zásadne ovplyvňovať čínsku spoločnosť. Konfuciánsky orientovaní Japonci sa snažili exportovať do Číny myšlienku, že „parlament západného typu sa môže stať nástrojom harmónie medzi panovníkom a jeho poddanými“. Európske poňatie princípu parlamentarizmu sa v Číne nemohlo uplatniť, pretože individuálne a úzko skupinové záujmy boli v Číne považované za sebecké a konfuciánska morálka akékoľvek sebestvo ostro kritizovala. Považovala ho za „asociálne zlo najvyššieho stupňa“. Podobne bola v Číne deformovaná i idea individualizmu. Hoci na prelome storočia čínsky reformátorský filozof *Jen Fu* preložil do čínštiny klasikov anglického liberalizmu Adama Smitha, J. S. Milla, Thomasa Huxleyho, ideu individualizmu vyzdvihoval „ako prostriedok podpory štátu, nie ako zdroj individuálnej nezávislosti“. Myšlienka, že „ľudia sú zrodení pre štát, nie štát pre ľudí“ spolu s konfuciánskym učením viedla k uplatneniu zásady „o výlučnom rozhodovaní zhora“, to znamená, že štát je zdrojom všetkých práv a štát môže tieto práva svojim občanom poprieť. Je možné preto hovoriť o čiastočnom liberalizme čínskeho typu, tzv. **sinoliberalizme**. Vedúcou osobnosťou liberálneho vzdelania v republikánskej Číne bol *Cchaj Jüan-pchej*, ktorý však prichádzal k názoru, že tradičná čínska vzdelanosť zaostáva za modernou dobou. Podľa **čínskej verzie liberalizmu** vládcovi patrí absolútna moc. Majiteľ absolútnej moci, autokrat, môže nástroje svojej vlády rozšíriť o ústavu, parlament a o občianske práva, tak ako aj o občianske povinnosti, s cieľom zabezpečiť stabilitu štátu. Preto ani jedna z čínskych ústav sa nestala „posvätným žriedlom zákona“, ale vyjadrovala len určité ideály a želania. Číňania sa tak nedokázali odpútať od neokonfuciánskeho princípu subordinácie a morálky poslušnosti. Liberalizmus západného typu prichádzal do Číny spolu so systémom nerovnoprávných zmlúv, ekonomického i národného útlaku. Preto bol považovaný za „cudziu ideológiu“, nezlučiteľnú s čínskymi tradíciami. Občianska spoločnosť v Číne sa síce modelovala podľa západného vzoru, teda aj podľa európskej civilizácie, bola však pod ochranou západných mocností. Ich prítomnosť na čínskom území podnecovala rast čínskeho nacionalizmu.

* * *

Rozvoj novej čínskej národnej kultúry

Keď sa Japonsko v roku 1915 pokúsilo agresívnymi požiadavkami nastoliť protektorát nad Čínou, čínski reformátori a intelektuáli sa prestali inšpirovať japonským príkladom a začali sa orientovať na posilnenie čínskeho vlastenectva. Podrobnejšie študovali hodnoty čínskeho konfucianizmu a hľadali možnosti vytvoriť novú kultúrnu budúcnosť v spojení s čínskou kultúrou. Hlavným cieľom vznikajúceho **Hnutia za novú kultúru** bolo obnovenie čínskeho jazyka a písomníctva. Klasický čínsky písaný jazyk *wen-jen* už nemohol byť dostatočným nástrojom pre potreby vyjadrovania sa v modernej dobe. Čínski vzdelanci, ktorí absolvovali štúdium na univerzitách v USA a v Európe, začali vytvárať tzv. čínsky literárny jazyk / tzv. *paj-chua* / ako jazyk krásnej a odbornej literatúry. Šírili sa vedecké metódy výskumu v humanitných vedách, založené predovšetkým na západných civilizačných poznatkoch. Nové humanitné vedy začali kriticky prehodnocovať staré čínske mýty a legendy. Hnutie za novú kultúru prispievalo k vytváraniu novej čínskej vzdelanostnej elity, ktorá bola propagátorom moderných myšlienok: hnutie za emancipáciu žien, práva pracujúcich, práva na sebaurčenie národov a rôzne poňatia sociálnej politiky. Postupne prehodnocovala pôvodnú čínsku kultúru.

Význam Hnutia 4. mája pre ďalší politický vývoj v Číne

Vznik Prvej svetovej vojny a boje na európskom kontinente pre Čínu spôsobili podstatné zníženie zahraničného obchodu, pretože lode európskych krajín, vezúce tovar, prichádzali do Číny už v menšom počte a veľmi oneskorene. Zníženie zahraničného dovozu viedlo k dopytu po exporte čínskych surovín, vzrástla cena striebra, stúpila čínska mena a rástol čínsky export najmä do Európy a USA. V Číne vznikali početné továrne na spracovanie textilu. Napríklad v Šanghaji bolo v období vojnových rokov založených vyše 200 nových strojárskych závodov

a čínsky priemysel vtedy dosahoval ročný prírastok produkcie okolo 13,5 %. V dôsledku rozvoja priemyslu vznikala početná skupina čínskych podnikateľov a výrobcov, čínska buržoázia, ktorá s nevlôou pozerala na vplyv cudzincov. Podobne v čínskom obchode stále väčší rozsah obchodu realizovala čínska „kompradorská „ buržoázia. Rozvoj výroby si vynútil vznik moderných bánk európskeho a západného typu. Na ústrednú vládu v Pekingu boli napojené *Bank of China* a *Bank of Communications*, ktoré mali na starosti najmä štátne pôžičky a fondy. Okrem nich vznikali početné komerčné banky, hoci existovali ešte pôvodné banky čínskeho typu. V provinciách vznikli banky, spojené s provinčnými vládami. Vznikajúca finančná buržoázia si vytvárala vlastné organizácie. Napríklad v Šanghaji začala v roku 1917 vydávať finančný časopis *Bankers' Weekley* a o rok neskôr vznikla Asociácia šanghajských bankárov, ktorá neskôr, v roku 1920, podnietila vznik Asociácie čínskych bankárov. Zriaďovali sa prvé obchodné komory. Po Pekinskej obchodnej komore, zriadenej v roku 1907, vznikali obchodné zoskupenia i v ďalších čínskych mestách. V priemyselných centrách Číny vznikala robotnícka základňa, vyznačujúca sa modernizujúcim a priemyslom a lacnou pracovnou silou. Postupne sa presadzoval nový typ spoločnosti, odlišný od tradičnej čínskej komunity.

Dôležitú úlohu v „prebúdzaní sa“ čínskej spoločnosti a v jej transformácii do modernej doby zohrávala početná skupina čínskych vzdelancov, najmä spisovateľov a vzdelancov z univerzitného prostredia. Najvýznamnejším prostriedkom mobilizácie čínskej spoločnosti, najmä mládeže bola literatúra, písaná v hovorovej čínštine, ktorá odmietala prísny konfuciánske moralizovanie a propagovala individualizmus človeka. Najväčší vplyv spomedzi vtedajších čínskych literátov mal vynikajúci spisovateľ **Lu Sün**.

* * *

Lu Sün / 1881-1936 / pochádzal z chudobnejšej rodiny z provincie Če-ťiang. Počas štúdia na námornej a neskôr i vojenskej akadémii sa oboznámil s moderným poznaním. Tak ako mnoho čínskych študentov, študoval v Japonsku, medicínu. Nestal sa však lekárom, ale venoval sa literatúre. Pozornosť na seba upútal v roku 1918, keď v časopise **Nová mladosť**, premenovaného už v roku 1916 z pôvodného časopisu **La Jeunesse** / *Mladosť* /, ktorý redakčne viedol *Čchen Tu-siou*, uverejnil pozoruhodnú satiru *Denník blázna*, ironizujúc konfuciánske zásady mravnosti a ľudskosti. Kritizoval situáciu v čínskej kultúre. Napísal, že je to kultúra „*otročenia pánom, ktorí triumfujú na účet utrpenia väčšiny*“.

* * *

Nepočetná skupina čínskych literátov, vzdelancov predovšetkým z univerzitného prostredia a študenti začali aktívne bojovať za vytvorenie novej čínskej kultúry, v ktorej by sa postupne odstránilo všetko, čo prežívalo z minulosti, zo starej Číny. Vybudovanie novej kultúry predpokladalo prijatie systému nových kultúrnych hodnôt. Študenti z Univerzity v Pekingu vo svojom časopise *Nová vlna* s francúzskym podtitulom *Renaissance / Obroda* / začali akoby novú éru čínskeho osvietenstva. Odsudzovali zaužívané a doposiaľ akceptované konfuciánske hodnoty. Napríklad systém poslušnosti v rodine považovali za určitú formu otroctva. Dôležitým cieľom ich aktivít bolo pôsobenie medzi jednoduchým ľudom, pretože čínska spoločnosť bola vtedy rozdelená na do určitej miery vzdelanú elitu a jednoduchý, podriadený a nevhodný ľud.

Správy o skončení Prvej svetovej vojny spôsobili, že v Pekingu sa aktivizovali univerzitní študenti. V októbri 1918 sa zišlo verejné zhromaždenie, na ktorom zazneli požiadavky za obnovu územných práv Číny. Správa z mierových rokovaní vo Versailles, že bývalé nemecké kolónie v provincii Šan-tung majú byť dané do japonskej správy, vyvolala protest približne tri tisíc študentov pekingskej univerzity a iných vysokých škôl. Dňa 4. mája sa študenti zhromaždili na pekingskom námestí *Tchien-an-men* pri Bráne nebeského pokoja. Vypálili dom projaponského ministra čínskej vlády a zaútočili i na čínskeho veľvyslanca v Japonsku. Keď proti študentom zasiahla polícia, vyhlásili štrajk, organizovali akčné vlastenecké skupiny s cieľom rozšíriť nespokojnosť i medzi obyvateľov a aj do iných čínskych miest. Zanedlho sa podobné protestné demonštrácie konali i v ďalších čínskych mestách: Šanghaji, Tiencine, Nankingu, Wu-chane, Kantone a i. K protestom sa v júni pripojili obchodníci. Rozšíril sa bojkot japonského tovaru a začali sa zrážky s Japoncami, usadenými v Číne. Začali sa demon-

štrácie národného cítenia Číňanov. Protestné hnutie stále viac nadobúdalo vlastenecký, proti-imperialistický a proti japonský charakter a posilňovalo čínske národné sily, ktoré sa usilovali čo najviac upevniť si svoju nezávislosť vo všetkých oblastiach, včítanie hospodárstva. Čínski priemyselníci a bankári podporovali počas Májového hnutia aktivity študentov a zavedenie nového typu vzdelania v rámci *Hnutia za novú výchovu*, zdôrazňujúcu pragmatizmus a individualizmus. Zaznievali požiadavky na reorganizáciu politického systému štátu, kontroly armády a financií. Azda najdôležitejším výsledkom Májového hnutia bola národné aktivizovanie sa k čínskemu vlastenectvu a poznanie, že **nevyhnutnou podmienkou úspechu v boji za územnú suverenitu Číny je politické radikalizovanie nás**, ktoré nie je možné bez nájdenia širokej základe s pracovnou silou, najmä v stále rastúcom priemysle a **hľadať nové formy štátnej moci**.

Použitá literatúra:

1. Aron, Raymond: *Leçons sur l'histoire*, Éditions de Fallois, Paris 1989
2. Aron, Raymond : *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris 1962
3. Fairbank, K. John: *Dějiny Číny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004
4. Short, Philip: *Mao*, BB-art, Praha 2001

Recenzoval: doc. PhDr. Viliam Končal, CSc.

Vedúci Katedry humanitných vied MTF STU v Trnave